

LA COMPILACIÓ DE DRET CIVIL A MENORCA: D'UN PASSAT ESCÈPTIC A UN FUTUR INTEGRADOR

Josep M. Quintana Petrus

Registrador de la Propietat

A la memòria de Miquel Coll Carreras, el mestre i l'amic

I. LA NORMATIVA APLICABLE A L'ILLA DE MENORCA SEGONS LA COMPILACIÓ. II. ELS MENORQUINS DAVANT LA COMPILACIÓ DE 1961. 1. PERE BALLESTER I LA PROPOSTA D'APÈNDIX. 2. MARCIAL RIVERA I L'APÈNDIX DE 1949. III. PRESENT I FUTUR DE LA SOCIETAT RURAL MENORQUINA: EL CONTRACTE D'AMITGES. 1. LA NATURALESA JURÍDICA DE LA SOCIETAT RURAL MENORQUINA. UNA QÜESTIÓ PER AL DEBAT. 2. ELS ELEMENTS PERSONALS DEL CONTRACTE: EL PROPIETARI I EL CONREADOR. 3. EL REFORÇAMENT DEL CONTRACTE. 4. CONCLUSIONS. 5. ENS CAL UNA MODIFICACIÓ DE L'ARTICLE 64. 6. PROPOSTA DE TEXT PER A UNA MODIFICACIÓ DE L'ARTICLE 64. IV. SOBRE LA POSSIBILITAT QUE LA SUCCESSIÓ CONTRACTUAL SIGUI TAMBÉ APLICABLE A L'ILLA DE MENORCA I LA CONVENIÈNCIA DE MANTENIR LA INAPLICABILITAT A L'ILLA DEL TÍTOL III SOBRE DRETS REALS. 1. EL CRITERI A SEGUIR DAVANT D'UNA FUTURA MODIFICACIÓ DEL DRET CIVIL DE LES ILLES BALEARS AMB RELACIÓ A MENORCA.

I. LA NORMATIVA APLICABLE A L'ILLA DE MENORCA SEGONS LA COMPILACIÓ

La Compilació de Dret Civil de les Balears, de 19 d'abril de 1961, va ser molt poc generosa amb l'illa de Menorca, a la qual va dedicar el Llibre II (*«De las Disposiciones aplicables en la isla de Menorca»*), amb dos articles: el 64, que regula la que va denominar «societat rural», i el 65, que concreta quines són les disposicions de la Compilació que regeixen a l'illa. Deia aquest en la redacció originària: *«Rige en la Isla de Menorca lo dispuesto en el Libro I de esta Compilación, excepción hecha de los Capítulos I y II del Título II, el artículo 50 y el Título III»*. Article força imprecís i també inexacte¹ que va ser esmenat per la Llei 8/1990, de 28 de juny, i pel Decret legislatiu 79/1990, de 6 de setembre de 1990, que el va deixar així: «A l'illa de Menorca regeix el disposat al Llibre I d'aquesta Compilació, excepció feta dels articles 6 i 7, en allò que es refereix a la donació universal de béns presents i futurs, del Capítol II del Títol II,

¹ COLL CARRERAS, M. en ALBALADEJO GARCÍA, M. i DÍAZ ALABART, S. (dir.). *Comentarios al Código Civil y Compilaciones Forales*. Tom XXXI. Vol. 1. Madrid: Edersa, 2000.

dels articles 50 i 51 i del Títol III». Amb aquesta nova redacció, que eliminava els dubtes respecte de si la regla romana *nemo pro parte testatuts pro parte intestatus potest decedere* era aplicable a l'illa, es deixava clar que no hi ha diferències entre Mallorca i Menorca en aquest punt. Així, doncs, en matèria de successió testamentària, les dues illes apliquen la mateixa normativa, i en ambdues illes són incompatibles la successió testada amb la intestada i s'accepta que el testament no és vàlid sense institució d'hereu.

Per tant, el prescrit per a Mallorca a la Compilació és aplicable també a Menorca, a títol general, però amb algunes excepcions. Concretament, veiem que, a Menorca, l'herència no es podrà deferir per mitjà del contractes regulats en el Llibre I (art. 6), i que la successió testada serà només incompatible amb la intestada, perquè no es donarà a aquesta illa la successió contractual (art. 7).

Queden, per tant, fora del marc jurídic de l'illa de Menorca les donacions universals (capítol II del títol II, art. 8 a 13). I per coherència amb la prohibició dels pactes successoris, cal també que siguin inaplicables els art. 50 i 51, que regulen la institució coneguda amb el nom de «definició» (pacte que permet a determinades persones renunciar a tots els drets successoris o únicament a la llegítima).

Per últim, l'art. 65 deixa també fora d'aplicabilitat a l'illa de Menorca el títol III del Llibre I de la Compilació («Dels drets reals»), on es regula l'estatge (que és una modalitat de dret d'habitació), els censos i els alous.

I com a singularitat pròpia, la Compilació regula la dita societat rural menorquina (art. 64), contracte agrari del que parlaré més endavant.

Aquestes particularitats deriven de l'especial posicionament que els juristes menorquins van tenir davant els diferents projectes d'Apèndix que es van redactar entre la promulgació del Codi civil (1889) —en endavant Cc—, i la de la Compilació (1961).

Encertava, doncs, Miquel COLL CARRERAS quan afirmava que Menorca era la «menys foral» de les Balears, aplicant el terme «foral» per definir les institucions civils pròpies de determinades regions espanyoles, que les diferenciaven del que es coneixia com a dret comú de Castella. Fet, aquest, que deriva de les opinions expressades anys enrere pel també jurista menorquí, Pere BALLESTER PONS, confirmades més tard per Marcial RIVERA SIMÓN, que expliquen el perquè de tot plegat, i són la causa directa que la Compilació es promulgés, el 1961, en els termes que ho va fer. A aquests posicionaments em referiré en el capítol següent.²

² Miquel COLL CARRERAS, advocat de l'Estat en cap de les Illes Balears durant molts anys i president del Consell Consultiu en dues ocasions, Marcial RIVERA SIMÓN, registrador de la

II. ELS MENORQUINS DAVANT LA COMPILACIÓ DE 1961

1. PERE BALLESTER I LA PROPOSTA D'APÈNDIX

El Cc va ser publicat amb una certa precipitació el 6 de desembre de 1888 perquè comencés a regir el dia primer de maig de 1889. Això no obstant, una llei de 26 de maig d'aquell mateix any 1889 va ordenar una nova edició del Codi, amb les esmenes i addicions que, a judici de la Secció Civil de la Comissió General de Codificació, semblaven necessàries o convenients, segons el resultat de la discussió que s'havia produït al Parlament. Aquesta segona edició va ser promulgada mitjançant el Reial Decret de 24 de juliol de 1889, que constituí el definitiu text del Cc espanyol.

L'acceptació del Codi —tot i que aquest no pretenia ésser doctrinari ni tampoc es volia fonamentar exclusivament en el dret castellà— va provocar reticències, sobretot en aquells territoris on el dret romà havia arrelat. Per això, la tasca compiladora del dret propi es va posar aviat en marxa en aquests territoris per la via dels apèndixs. A les Balears, la Comissió —formada exclusivament per juristes de Mallorca— es va constituir l'any 1899 i elaborà un projecte que va estar acabat l'any 1903, però que no va ser elevat al Govern fins tretze anys més tard, concretament el 1916.³

El mateix any que es va constituir la Comissió redactora de l'Apèndix, l'advocat menorquí Pere BALLESTER va publicar a la *Revista de Menorca*⁴ un documentat treball on exposava els seus criteris, majoritàriament contraris als de la Comissió, després d'estudiar amb cura les característiques bàsiques del dret civil que fins aleshores havia regit a Menorca.

BALLESTER creia —de fet, va sostenir aquesta opinió al llarg de tota la seva vida⁵— que la Comissió mallorquina, lluny de respondre a la conservació i millora dels

propietat de Maó, i Pere BALLESTER PONS, advocat, van ser, sens dubte, els juristes que, amb les seves opinions, més van incidir en el text de la Compilació aprovat finalment el 1961. També hauríem de citar Daniel CANO CANTALLOPS, notari de Maó, els estudis del qual van ser decisius per a la introducció de la dita societat rural menorquina en el text, com a institució específica de l'illa de Menorca.

³ Com sabem, l'Apèndix de Balears no agafà cos fins l'any 1949, tot i que no va entrar mai en vigor. Modificats després els criteris en el si de la Comissió General de Codificació, s'abandonà el sistema d'Apèndixs i es va adoptar finalment el de Compilacions. Concretament la *Compilación de Derecho Civil Especial de Baleares* fou aprovada, en la seva primera edició, el 19 d'abril de 1961.

⁴ BALLESTER PONS, P. «Instituciones forales de Menorca». *Revista de Menorca*, 1899.

⁵ BALLESTER PONS, P. «El Apéndice de Baleares». *Revista de Menorca*, 1925.

nostres costums jurídics singulars, s'havia complagut a mantenir com a intangibles un allau de disposicions de la legislació romana, la majoria de les quals eren de caràcter adjectiu i resultaven de dubtós profit per a la societat.

Convençut que la promulgació d'un codi civil modern havia estat un avanç jurídic considerable, BALLESTER estudià les particularitats del dret civil propi de Menorca que, per cert i en molts casos, resultaven força diferents de les que presentava la veïna Mallorca, atès que alguna de les institucions del dret civil que ens va llegar el poble romà es trobaven definides en els seus cossos legals de manera que permetien aplicacions diverses. I deia BALLESTER que, de totes aquelles institucions que la Comissió pretenia recuperar i volia elevar al Govern, unes mai no havien regit a Menorca, i moltes altres, tot i que regien a la nostra illa, s'hi aplicaven de manera força diferent a la pretesa pels comissionats.

BALLESTER havia analitzat a fons les principals institucions en matèria successòria i ens exposava els seus criteris sobre la institució de l'hereu i el problema dels codicils, que el Codi no havia sancionat, però que la Comissió volia mantenir per al cas de la no validesa del testament, i observava que els notaris de Menorca ometien aquesta clàusula testamentària de feia ja molts anys en els testaments que autoritzaven. Es referia també a la successió paccionada —que la Comissió reclamava per a les Balears—, la qual, segons ell, no es practicava a Menorca de temps immemorial. I opinava sobre la llegítima dels descendents, tot adscriuint-se a les tesis del Cc, que considerava més justes que les recollides en el dret fins aleshores aplicable.

BALLESTER advertia també que la definició de les filles —que era, sens dubte, una institució existent a Mallorca i que la Carta Pobla havia estès també a Menorca— havia caigut, però, en desús entre nosaltres i que, per tant, no tenia cap sentit restaurar-la. I es rebel·lava contra la possibilitat que el testador pogués imposar a l'hereu l'obligació de vendre les finques transmeses i, en canvi, no es referís a una institució tradicional com era l'hereu de confiança —molt estesa, per cert, a Catalunya—, i també a la possibilitat de transmetre *mortis causa* l'usdefruit amb facultats de gravar i vendre, de llarga tradició entre nosaltres. Ballester es pronunciava així mateix contra alguns beneficis de l'hereu com, per exemple, els referents a la compensació del fruits de la llegítima amb aliments durant la vida en comú, o bé el de pagar el capital, cas de separació, en diners o en béns hereditaris, a la seva voluntat. Estudiava les diferències entre la concepció mallorquina i la menorquina de les llegítimes dels ascendents; entenia que la querella d'inoficiositat, tot i que era reconeguda pel dret justinianeu a favor dels germans, es podia considerar lletra morta a Menorca, i creia que la solució donada pel Cc als drets successoris dels fills il·legítics, que ell considerava injusta, ho

era infinitament menys que la vigent en el dret tradicional, que —per això mateix— no calia reivindicar de cap manera.

Les tesis de Pere BALLESTER abraçaven també el dret matrimonial i mostraven el seu parer sobre institucions de tanta transcendència com el sistema de separació de béns, entès com a societat legal en defecte de pacte —un sistema que no li agradava perquè, deia, en la pràctica, perjudicava la dona—, sobre les observances dotals i sobre els drets del cònjuge vidu, que considerava establerts més justament en el Cc que en el dret consuetudinari. I acabava opinant que no era possible abordar una reforma de manera precipitada i desconeixent les profundes diferències que hi ha en el dret de cadascuna de les illes. I menys encara haviem de prescindir dels avanços que el Cc havia representant en relació a algunes de les institucions jurídiques sancionades pel nostre dret consuetudinari.

Tot i això, Pere BALLESTER no volia ser considerat en cap moment com a antiforalista, i lamentava que en *«la formación del Código [no] hubiesen tenido mejor acogida las conclusiones de la ponencia del tercero de los temas discutidos en el congreso jurídico español de 1886, donde se afirmaba que las costumbres vigentes dentro del territorio español debían recolectarse oficialmente por medio de informes, para que sirvieran de materiales, al par de las leyes, en la codificación, a semejanza de lo que con buen éxito se realizó en Francia»*.⁶ Tanmateix, considerava bàsic per al progrés jurídic en el camp del dret civil l'elaboració d'un codi per a tota la Monarquia. Encara més, ho considerava un avanç i un progrés indiscutible. Per altra banda, l'Apèndix foral de 1916 no li agradava per les raons a què m'he referit, les quals va exposar extensament en els treballs esmentats, en una conferència pronunciada a l'Ateneu de Maó l'any 1913,⁷ i en unes cartes sobre «Dret foral» publicades a la *Revista de Menorca*,⁸ on s'havien també recollit uns mesos abans les opinions de RUIZ MANENT sobre la mateixa qüestió.⁹

L'estructura jurídica ordenada i completa del Cc l'atreia poderosament, i deia que hauria estat un error renunciar-hi. Això no obstant, *«depúrese ahora lo que haya de sustancia aprovechable en el Proyecto de Apéndice, invéstiguense con mejor acierto las costumbres vivas, hágase por que el matrimonio balear deje de ser prototipo de sociedad leonina, sin para ello vulnerar derechos adquiridos ni poner obstáculo a que quienquiera adopte por pacto la separación de bienes, y resuélvase de una vez sobre*

⁶ BALLESTER PONS, P. «El Apéndice de Baleares». *Revista de Menorca*, 1925.

⁷ BALLESTER PONS, P. «Marcha fúnebre». *Revista de Menorca*, 1911.

⁸ *Revista de Menorca*, 1918.

⁹ RUIZ MANENT, J. M. «La qüestió del Dret foral». *Revista de Menorca*, 1917.

nuestro destino, ya tan identificado con el derecho común [...]. Pedimos la unificación con ligeras excepciones, o que la ley determine las variantes que hayan de subsistir como autóctonas, si por particulares circunstancias que no alcanzo a comprender, no pudiéramos regirnos totalmente en Baleares por el Código civil de la Monarquía». Aquesta era la seva conclusió.¹⁰

2. MARCIAL RIVERA I L'APÈNDIX DE 1949

Davant la publicació del Projecte d'Apèndix de 1949 es va promoure un cert debat entre els juristes de Menorca que va quallar en uns sèrie de treballs remarcables.¹¹ De cara a la qüestió que ens ocupa, els dos textos més destacats són els de Marcial RIVERA SIMÓN, titular del Registre de la Propietat de Maó, únic registre existent aleshores a l'illa de Menorca.¹²

RIVERA reconeix l'existència del dret foral de Balears i afirma que aquest dret té a Menorca algunes particularitats remarcables: a) perquè la parceria rural menorquina és una institució que només és en vigor a Menorca; b) perquè, a més d'aquesta institució, el dret menorquí té menor amplitud i es limita a algunes institucions del dret successori i del règim matrimonial, i c) perquè les institucions de dret foral a Menorca, si bé es regeixen pels mateixos principis que a les illes germanes, mostra una evolució i un desplegament autònoms, per raons històriques.

El sistema de fonts aplicable a l'illa de Menorca abans de la Compilació de 1961 era, segons RIVERA, el següent: en primer lloc, la Carta Pobra¹³ i els privilegis i costums.¹⁴ En segon terme, el dret romà justinianeu.

¹⁰ BALLESTER PONS, P. «El Apéndice de Baleares». *Revista de Menorca*, 1925.

¹¹ És de destacar la conferència pronunciada a l'Ateneu de Maó per Luis PASCUAL GONZÁLEZ, el 13 de juny de 1951, amb el títol de *Bosquejo histórico y fuentes del derecho civil de Baleares*. Publicada a la *Revista de Menorca*, 1954.

¹² RIVERA SIMÓN, M. «Precedentes históricos del Derecho Foral Menorquín». *Revista de Menorca*, 1954, i «Modalidades del Derecho Foral existente en Menorca». *Revista de Menorca*, 1955.

¹³ JAUME I, des de Montpeller, on residia la seva Cort, va donar nous decrets d'especial interès per a Menorca, i, més tard, el 30 d'agost de 1301, va promulgar la Carta Pobra menorquina, recopilació de les disposicions legals dictades per a Menorca, semblant a la que regia per a Mallorca. La dita Carta Pobra contenia normes de dret públic, i, com va succeir també a Mallorca quan JAUME I va conquerir l'illa, en sotmetre Menorca ALFONS III el Liberal, el monarca es va trobar que el poble mossàrab cristià es regia per les normes del Dret romà justinianeu, les quals s'aplicaven sense tenir en compte textos escrits, sinó d'acord amb el dret

Després d'estudiar a fons el projecte d'Apèndix de 1949, diu que, si bé l'articulat mereix la seva completa aprovació pel que fa a Mallorca, en allò que respecta al dret aplicable a Menorca, el projecte hauria de sofrir alguns retalls a l'articulat.¹⁵ RIVERA concreta aquesta posició davant l'Apèndix a l'estudi citat,¹⁶ on analitza el règim matrimonial, el sistema successori, la dita societat rural menorquina i els drets reals. Maldaré per sintetitzar els seus punts de vista, que, de fet, van incidir en la decisió que finalment va adoptar la Compilació de 1961 respecte del Llibre aplicable a Menorca.

A) *Del règim matrimonial*

a) Sobre el règim de separació

Reconeix que a Menorca regeix consuetudinàriament i de manera general el règim de separació de béns, entès de manera presumpta, ja que els futurs cònjuges es poden sotmetre en capítols matrimonials a d'altres règims que els siguin més convenients.

Pel que fa a l'administració dels béns, observa que a la «Memòria sobre el Projecte d'Apèndix» (la de RIOLL), aquesta s'atorga al marit (art. 14), que esdevé, per tant, administrador dels béns, no només del matrimoni, sinó també dels parafernals de la dona, i fa seus els fruits amb l'obligació de cobrir les càrregues d'aquest, tret que es disposi una altra cosa en capítols. RIVERA critica aquest aspecte i diu que no guarda l'essència fonamental del règim, que és que cadascú administri el que és seu. Si l'administració s'encomana al marit sense garanties per a la dona, es desvia de la seva forma més tècnica i dóna lloc a un sistema de separació imperfecte.

consuetudinari, segons tradicions transmeses de generació en generació. Aquesta Carta Pobra forma part del Llibre Vermell conservat a l' Ajuntament de Ciutadella.

¹⁴ Assegura RIVERA que el conqueridor de l'illa de Menorca, ALFONS III el Liberal, i després el seu germà JAUME II de Sicília, que el va succeir, van respectar els antics costums jurídics de Menorca, que tenien suport en el dret bizantí. Però, a més, li va permetre gaudir d'altres privilegis, bàsicament els següents: el que conté una Constitució de JAUME I, de 1260, sobre la donació per escriu («*Donatio per escriu es degut a la mare, per raho de la sua virginitat*»); i el privilegi, dat a Lleida el 4 de març de 1274, sobre la definició o liquidació de l'legítimes, que avui no és d'aplicació a Menorca, però que va regir durant algun temps, encara que circumscrit a les filles casades majors de dotze anys, sense intervenció dels seus marits. Aquest no era aplicable (a diferència d'altres territoris de la Corona d'Aragó) als fills barons.

¹⁵ Manté, doncs, la mateixa tesi que havia sostingut Pere BALLESTER respecte dels anteriors projectes o preprojectes.

¹⁶ «Modalidades del Derecho Foral subsistentes en Menorca». *Revista de Menorca*, 1955.

Creu RIVERA que el Projecte d'Apèndix de 1949 suavitza la situació de la dona, perquè s'aparta del que, per dret consuetudinari, s'ha vingut aplicant a les Balears i s'ha reflectit en diversos projectes d'Apèndix i en sentències de l'Audiència Territorial. Això perquè, en defecte de contracte sobre els béns, el matrimoni s'entendrà contret sota el règim d'absoluta separació d'aquests, i el marit i la dona se'ls podran vendre recíprocament. I afegeix que cada cònjuge retindrà el domini i l'administració dels béns que els pertanyin, i farà seus tots els fruits, però amb l'obligació de contribuir de manera proporcional al sosteniment de les càrregues del matrimoni. A més, permet que la dona casada es pugui constituir fiadora del seu marit i que s'obligui mancomunadament amb ell sense necessitat de renunciar al *Senatconsult Veleià* (que prohibeix a les dones obligar-se per un altre), o a l'*Autèntica Si Qua Mulier* (que prohibeix a la dona casada garantir els deutes del marit). Ha desaparegut, doncs, la presumpció muciana.

RIVERA (com abans BALLESTER) no es mostra, però, favorable al sistema de separació. Encara més, considera el sistema confús i imprecís en els termes que el dit règim s'havia regulat consuetudinàriament, i diu que aquest no convé als menorquins, i especialment als agricultors. I acaba aconsellant un règim de separació de béns amb associació de guanys.

b) Sobre els capítols matrimonials

Observa RIVERA que, a Menorca, rarament s'atorguen capítols matrimonials, que a l'illa reben el nom de cartes dotals, que tradicionalment comprenien pactes successoris de caràcter irrevocable. En concret: a) disposicions en virtut de les quals els futurs cònjuges s'institueixen mútuament usufructuaris universals, però respectant les llegendes, sempre que el sobrevivent no contragués segones núpcies, i rellevant-lo de fer inventari i de prestar fiança; i, b) pactes en els quals el contraient feia a la seva futura esposa «donació esponsalícia o escriu» d'una quantitat certa, que solia ser proporcional a la quantia de la dot, però que no es constituïa per raó d'aquesta, sinó per raó de la seva virginitat. D'aquesta suma de diners l'esposa en tenia l'usdefruit vitalici, mentre que el domini passava als hereus del marit, tret de pacte en contrari.

Dit això, no considera necessari que l'Apèndix reguli aquestes qüestions perquè, afirmava, havien caigut en desús. Mai, al llarg dels anys que va ser al capdavant del Registre de la Propietat i de l'Oficina Liquidadora de Maó, havia vist cap escriptura de capítols matrimonials, i entén, a més, que l'escriu és una institució morta a Menorca. Reconeix, però, que, a les liquidacions d'herències efectuades a l'illa en els darrers anys del segle XIX, era freqüent veure, com a disminució, i en la part *ex alieno*, la dot de la dona, l'augment dotal, el parament de cambra i el vestit de dol, a tenor del que

s'hagués establert a l'escriptura d'esposalles. Tanmateix, aquestes s'havien anat fent cada cop menys freqüents, fins al punt que, als darrers anys, havien desaparegut.

B) De la successió testamentària

Marcial RIVERA considera un encert que l'Apèndix reculli els dos principis bàsics que afecten a la successió testamentària: la institució de l'hereu («*Sine heredis institutione, nihil in testamento scriptum valet*») i la disposició sobre la totalitat dels béns («*Nemo prop arte testatus, pro parte intestatus decedere potest*»), principis que són consubstancials a l'herència romana i bàsics del testament, encara que no han passat a la totalitat dels països moderns inspirats en el dret romà, però sí al sistema successori vigent a Catalunya i a les Balears.

Pel que fa al codicil, contradiu l'opinió expressada per BALLESTER l'any 1898, i es mostra favorable al text que proposa l'Apèndix de 1949. I si bé confirma que la clàusula codicil·lar en els testament feia ja molts anys que s'ometia, creu que la regulació del codicil té bona lògica, ja que, regint el principi bàsic romà d'institució d'hereu, l'admissió del codicil n'és, diu, una conseqüència. A més, és pràctic que un testament anul·lat, perquè no conté la institució d'hereu, o perquè s'ha declarat nul·la la dita institució, pugui valer com a codicil.

En matèria de llegítimes, es mostra d'acord amb les previsions de l'Apèndix respecte de les classes i la quantia d'aquestes. I pel que fa a la naturalesa de la institució, distingeix la quarta uxòria de la resta de llegítimes. Entén que la quarta uxòria de la vídua¹⁷ no li atorga caràcter d'hereva, ja que no precisa la formació d'inventari, per evitar la confusió de patrimonis, encara que té la naturalesa de successió forçosa, i que el marit no pot privar d'aquesta a la vídua per disposició testamentària, ni pot disminuir-ne l'import per donacions inoficioses *inter vivos*.

Pel que fa a les altres llegítimes, afirma el següent: a) són porció deguda de l'herència (*debitam partis hereditatis*), el total de la qual representa l'hereu; b) l'hereu no té facultat de pagar-les en diners, tret de disposició testamentària en contra, i c) per

¹⁷ RIVERA explica que durant els més de deu anys que duia com a titular del Registre de la Propietat de Maó no s'hi havia presentat un sol cas de quarta uxòria, ni de distribució de béns del cònjuge premort, pel supervivent a favor dels fills comuns. En canvi, era normal que el cònjuge vidu es quedés amb l'usdefruit de tots o de part dels béns, ja sigui amb les atribucions ordinàries de tot usufructuari o lliure de fer inventari i de prestar fiança, i amb la facultat de gravar i vendre sense necessitat de justificar, o bé establint en quins casos i com podria alienar o gravar els béns.

dret consuetudinari, s'admet que graven el patrimoni del causant amb efectivitat de dret real.

Tanmateix, RIVERA considera que, si bé cal considerar la llegítima com una *portio debita* de l'herència, aquesta té caràcter patrimonial i no és cap dret real, ja que el titular no disposa de cap acció directa sobre els béns de l'herència. Però tampoc té el caràcter d'un simple dret de crèdit, o de *pars valoris bonorum*. I que, com a conseqüència del que acaba de dir, el llegitimari no pot ser obligat a percebre la seva llegítima en diners, o en béns que no pertanyin al cabal hereditari. Això no obstant, és costum que el testador assigni una certa quantitat per pagar les llegítimes, costum que no modifica el seu caràcter, como tampoc, en el Dret comú, no el modifica el fet que, d'acord amb el paràgraf segon de l'art. 1.056, el pare pugui satisfer en metàl·lic la llegítima de la resta des fills quan vol conservar indivisa l'explotació agrícola, industrial o fabril, que assigna a un d'ells. Tant en un cas com en l'altre, es tracta de facultats permeses al causant. Aquest mateix esperit sembla, doncs, que recull l'art. 38 del Projecte d'Apèndix de 1949 quan diu que «*Aún cuando el testador hubiere señalado la legítima en dinero, se entenderá que aquélla deberá ser satisfecha en bienes hereditarios, salvo pacto en contrario de heredero y legitimante*». Tenint en compte que els diners en efectiu poden ser una de les partides que constitueixin els béns hereditaris, creu que aquest article vol dir que únicament es podrà pagar en diners que formin part del cabal hereditari.

Quant a la *Lex Hac Edictali*, accepta la regulació que en fa l'art. 39 del projecte d'Apèndix de 1949, perquè considera correcte que el cònjuge que contreu segones o ulteriors núpcies, i que tenguí fills o descendents de les anteriors, no pugui afavorir el seu consort, directament ni indirectament, en actes entre vius o d'última voluntat, sinó en una quantitat que no excedeixi del que deixa al fill menys afavorit de qualsevol dels anteriors matrimonis, o en la seva representació, al nét o nés. Si ho fes, l'excés hauria de passar per parts iguals als fills o nés haguts d'anteriors núpcies.

Pel que fa a l'hereu distribuïdor, entén que aquesta institució, amb l'amplitud regulada a l'art. 21 de l'Apèndix de 1949, mai no ha estat en vigor a Menorca. Així i tot, creu convenient la seva aplicació, perquè contribueix, diu, a una més justa distribució dels béns, i perquè afavoreix la conservació de la unitat agrícola ramadera que, a Menorca, es coneix com «el lloc» (el predi). Però en el ben entès que la conservació d'aquesta institució s'haurà de fer en els límits reconeguts pel Tribunal Suprem per a Mallorca, o sigui, a favor del cònjuge vidu, que haurà de distribuir els béns entre els fills comuns, respectant els drets llegitimaris.

Per últim, en matèria de substitucions, explica RIVERA que, a Menorca, l'especialitat sobre substitucions ha quedat reduïda pràcticament al fideïcomís familiar

si sine liberis decesserit, que s'estructura de la manera següent: hi ha un instituït en primer lloc (fiduciari) que, si mor sense fills, o amb fills que no assoleixin l'edat de testar, provoca que es cridi a l'herència un o diversos fideïcomissaris successius, amb la mateixa condició. Aquesta substitució se sol combinar amb la vulgar.¹⁸

C) De la successió contractual

És aquella que es defereix en virtut d'un acte bilateral o contracte. Recollida en la Memòria de RIPOLL, de 1880, la donació universal de béns presents i futurs, que reconeix al donatari el caràcter d'hereu del donant, va merèixer una dura crítica de Pere BALLESTER,¹⁹ el qual s'oposà que aquest tipus de successió s'apliqués a Menorca. Argumentava la seva posició adduint textos de jurisconsults romans i, en especial, de Justinià, que, segon ell ens diu, la qualificava de *odiosa et plane tristissima eventus*. I afirmava finalment que, a Menorca, no es feien, ni des de temps immemorial es recordaven, els pactes successoris.

RIVERA confirma que, a Menorca, la donació universal de béns presents i futurs no és vigent. I assegura que tampoc regeix a Menorca la definició o liquidació (*finiquito*) de llegendes, atorgat per l'estatut 57 de la Carta-Pobla, que el regula.²⁰

Assegura que, a Menorca, la definició s'aplicava a les filles casades majors de 12 anys amb intervenció del seu marit, però no als barons, com succeïa a Mallorca. Ara bé, aquest privilegi feia ja més de cent anys que no s'aplicava, i afirma amb rotunditat que no s'havia aplicat mai des de la promulgació del Cc. Així i tot, RIVERA reconeix una excepció amb la qual es va trobar al llarg de la seva carrera, quan, l'any 1951, es va presentar al Registre de la Propietat de Maó una escriptura on s'atorgava «*finiquito de legítima, pero denegué —diu— su inscripción en cuanto a este extremo, sin que se haya interpuesto recurso por mi calificación*».²¹

¹⁸ Es tracta, doncs, d'un fideïcomís familiar condicional successiu de caràcter horitzontal, o en línia transversal, ordenat en testament, que té per objecte (com la reserva de béns de l'art. 311 CC) evitar que els béns del testador passin a persones estranyes a la família.

La substitució fideïcomissària *si sine liberis decesserit* mereix una llarga exposició en el text de Marcial RIVERA. Anys abans, havia estat objecte d'un estudi monogràfic de Pere BALLESTER PONS: «El fill natural davant la condició *si sine liberis*». *Revista Jurídica de Catalunya* (1924-1925), que va ser reproduït en la *Revista de Menorca*, 1926.

¹⁹ BALLESTER PONS, P. «Instituciones forales de Menorca». *Revista de Menorca*, 1899.

²⁰ Privilegi donat a Lleida, el 4 de març de 1274, per JAUME I d'Aragó, aplicat després de la conquesta de Menorca a aquesta illa.

²¹ Denegació feta a la qualificació registral que critica agudament CERDÀ dient: «*Me parece que una cosa es la frecuencia de uso de una institución, otra cosa es que deba mantenerse y*

I conclou que «*el finiquito de legítimas o definición mallorquina, que choca con la legislación común sobre capacidad para obligarse y con la prohibición de celebrar pactos sobre la legítima futura, no es de aplicación en Menorca*». ²²

D) De la successió intestada

En aquest tipus de successió, entén RIVERA que, a Menorca, és d'aplicació exclusiva el Cc.

E) De la societat rural menorquina

RIVERA escriu que, per dret consuetudinari, el camp de Menorca ve regulat per aquest tipus de societat, que va estudiar el notari de Maó Daniel CANO CANTALLOPS. És precisament a partir del seu estudi que es van elaborar els art. 75 a 78 del projecte d'Apèndix de 1949. ²³

F) Dels drets reals

RIVERA es refereix als censos i a l'estatge. Dels primers afirma que són una matèria d'escassa importància a Menorca, contràriament al que succeïa a Mallorca, i observa que, des de la promulgació del Cc, sempre s'han aplicat les seves disposicions per regular aquesta mena de drets. D'altra banda, la rara existència de censos, en qualsevol de les seves modalitats (emfitèutic, consignatiu i reservatiu), no justifica que es dediqui una sola línia a tractar les especialitats forals provinents del dret consuetudinari en aquesta matèria.

Reconeix tanmateix que, en una època llunyana, hi degué haver alous o censos emfitèutics, especialment a favor del Rei, perquè en gairebé totes les finques de Menorca trobem mencions d'alous a les primeres inscripcions; però des de finals del

otra cosa es la inscripción. La "aplicación" es función judicial, a mi juicio». CERDÁ GIMENO, J. en ALBALADEJO GARCÍA, M. (dir.). *Comentarios al Código Civil y Compilaciones Forales*. Tom XXXI. Vol. 2n. Madrid: Edersa, 1981.

²² RIVERA cita en defensa de la seva nota una STS de 25 d'abril de 1951, que d'una manera general, i sense referir-se a la liquidació de legítimes, revocava la sentència recorreguda de l'Audiència Territorial de Palma, i estimava la nul·litat d'un document atorgat per persones subjectes al Dret foral de Balears «*porque el pacto que en el mismo se consigna, se refiere a la herencia futura, prohibido por el párrafo 2º del artículo 1271 del Código Civil*».

²³ Deixo aquesta qüestió per al tractament específic de la dita societat rural que faré més endavant.

segle XIX aquestes havien desaparegut. És a dir que, tant els alous com els censos reservatius i consignatius, no es donaven a l'illa.²⁴

Més viu ha estat, segons ell, el vitalici, sobretot a la meitat oriental de l'illa (zona de Maó), on s'han constituït tradicionalment rendes vitalícies que, d'ençà la publicació del Cc, sempre s'han subjectat al seu règim. Aquestes s'han entès, doncs, a Menorca, com un dret personal, tot i que, en molts casos, es garanteix amb hipoteca el pagament de les pensions.

Pel que fa a l'estatge, RIVERA escriu que, com en els casos anteriors, l'únic dret que ha vist constituir en escriptures *inter vivos*, o bé en testament, ha estat el dret d'habitació en les formes prescrites per l'art. 523 i concordants del Cc. És per això que no creu que el reconeixement de la dita especialitat, que no s'aparta gaire del Cc, pugui satisfer cap necessitat dels menorquins.

No hi ha dubte, doncs, que les tesis de BALLESTER i de RIVERA, ambdues contràries a l'aplicació a Menorca de normes específiques pròpies en matèria de censos, van influir decididament perquè la Compilació de 1961 determinés la inaplicabilitat en aquesta l'illa del Títol III de la Compilació, que regula els drets reals.

III. PRESENT I FUTUR DE LA SOCIETAT RURAL MENORQUINA: EL CONTRACTE D'AMITGES

L'única especificitat pròpia que la Compilació de 1961 recull per a l'illa de Menorca és la que regula actualment l'art. 64, dins el Llibre II («De les disposicions aplicables a l'illa de Menorca»).

Aquesta institució es va modelar acceptant bàsicament les tesis formulades per Daniel CANO CANTALLOPS, notari aleshores de Maó, en un article titulat «*Aparcería predial en la isla de Menorca*»,²⁵ per bé que ha estat objecte de diversos estudis posteriors. De fet, constitueix avui l'eix d'un debat jurídic i polític que forçosament he de tenir en compte per arribar a les conclusions que finalment exposaré.²⁶

²⁴ RIVERA es decanta, doncs, per la no aplicació a Menorca de normes específiques sobre censos, i confirma la tesi expressada per Pere BALLESTER l'any 1898.

²⁵ CANO CANTALLOPS, D. «Aparcería predial en la isla de Menorca». *Revista de Menorca*, 1948.

²⁶ Amb anterioritat a l'estudi de CANO, s'havien referit ja a aquesta institució diversos juristes, especialment Pere BALLESTER i Marcial RIVERA, ja sigui de manera específica o en treballs que s'ocupaven de qüestions més àmplies. Posteriorment s'han elaborat molts altres estudis. De tots els que s'han fet sobre la societat rural menorquina, cal citar els següents:

Val a dir d'entrada que estem davant d'una institució que no s'imposa; d'una institució que és, per tant, de dret voluntari, que ofereix una modalitat autòctona de contracte per al conreu del camp per persona distinta del propietari del predi. Avui, doncs, a l'hora d'explotar una finca rústica (un «lloc»), el propietari de Menorca pot optar:

- a) Per donar-la en arrendament. Aleshores el contracte es regirà per la Llei d'arrendaments rústics de l'Estat. En aquest cas el propietari es deslliga de la finca, no en té la possessió i percebrà de l'arrendatari un lloguer mensual o anual fix, segons s'hagi convingut en el contracte.
- b) Per convertir-se ell mateix en empresari agrícola i dur la finca directament tenint treballadors a sou.
- c) Pel «contracte d'amitges», tradicional a Menorca, que la Compilació regula a l'art. 64 sota el nom de «Societat Rural» menorquina (SRM).

Cenyint-me a les característiques d'aquest treball, penso que no em correspon tractar aquí els antecedents històrics de la institució, ni he de fer tampoc una anàlisi

BALLESTER PONS, P. «Las instituciones forales de Menorca». *Revista de Menorca*, 1899; «Sobre Ses Amitjes». *Revista de Menorca*, 1918; «Costums i tractes referents a bestiar més usuals a s'illa de Menorca». *Revista de Menorca*, 1918, i «El Apéndice de Baleares». *Revista de Menorca*, 1925; RIVERA SIMÓN, M. «Modalidades del Derecho foral subsistentes en Menorca». *Revista de Menorca*, 1955; HERNÁNDEZ-CANUT Y ESCRIVÁ, J. «La Compilación del Derecho civil especial de Baleares». *Anuario de Derecho Civil*, 1961; MIR MATEO, J. *La Aparcería en Menorca*. Tesis doctoral inèdita. Menorca, 1968; FLORIT, S., MARÍ, S. i PONS BAGUR, P. *Estudi marc pel desenvolupament agrari de l'illa de Menorca*. Barcelona-Menorca: Fundació Caixa de Pensions-Consell Insular de Menorca, 1990; CAMÓS CAMÓS, Margarida. *Apunts per un debat sobre la Societat rural menorquina*. Col·lecció «Arrels», 1. Menorca: Unió de Pagesos, 1990; COLL CARRERAS, M. «Las singularidades menorquinas del derecho civil de las Baleares», en DD.AA. *Compilació de Dret Civil de les Illes Balears*. Palma: Govern Balear, 1991; COLL CARRERAS, M. i QUINTANA PETRUS, J. M. *La sociedad rural menorquina*. Palma: Colegio de Abogados de Baleares, 1994; COCA PAYERAS, M. *Informe breve sobre la naturaleza jurídica de la sociedad rural menorquina*. Inèdit; LLODRÀ GRIMALT, F. «La naturaleza jurídica de la sociedad rural menorquina según su tradición jurídica». *Estudis Balearics*, núm. 68/69 (octubre 2000/maig 2001), i «Los contratos Agrarios en Mallorca y Menorca. Aspectos de la normativa agraria en la Unión Europea y en América Latina». *Cuadernos de Derecho Agrario*, núm. 3 (2006); SEGUÍ PUNTAS, C. *Ses Amitges (societat rural menorquina)*. Treball inèdit elaborat per a uns cursos de doctorat a la Càtedra de Dret Civil de la Universitat de les Illes Balears (Menorca, 2000); BADENAS CARPIO, J. M. «La sociedad rural menorquina». *Aranzadi Civil*, núm. 1bis (2002).

completa de tots els seus elements.²⁷ Sí que m'he de referir, en canvi, als principals problemes que l'afecten, maldant per trobar respostes que, jurídicament, ens puguin ajudar a resoldre'ls en al futur. Fonamentalment, penso que m'he de referir al contracte de constitució, a la controvertida naturalesa jurídica d'aquest contracte que s'ha vingut a denominar «societat rural», i a la problemàtica que suscita l'existència de dos o més cultivadors i de dos o més propietaris.

1. LA NATURALESA JURÍDICA DE LA SOCIETAT RURAL MENORQUINA. UNA QÜESTIÓ PER AL DEBAT

Esbrinar quina sigui la naturalesa jurídica d'aquesta figura no és un exercici purament teòric, ja que resulta eminentment pràctic si tenim en compte que, del resultat obtingut, es poden derivar no poques conseqüències, especialment en l'ordre fiscal i en el de les ajudes o de les subvencions agràries. D'altra banda, com és sabut, tècnicament parlant, el terme «naturalesa jurídica» és el que compendia sota un *nomen* el règim jurídic d'una determinada institució o figura jurídica. De forma que la suma o combinació de determinats efectes previstos per l'ordenament jurídic permeten identificar sota una mateixa denominació institucions jurídiques que, en la pràctica, poden aparèixer com a diferenciades. Per determinar, doncs, la naturalesa jurídica de la societat rural menorquina és precís que esbrinem primer quin és el seu règim jurídic. I per fer això, és prioritari que determinem quin és el marc normatiu que li resulta aplicable.

El precitat art. 64 de la Compilació denomina i menciona aquesta figura, encara que no es pot dir que la reguli abastament, ja que es limita a establir una regla de representació (primer paràgraf), una regla interna respecte del conreador (segon paràgraf), una altra d'extinció (paràgraf tercer) i, per últim —reconeixent la insuficiència del que estava establert fins aleshores— inclou una regla forçosa de remissió reguladora al que s'ha pactat expressament i, en defecte d'això, als usos i costums. Aquesta darrera remissió, de tancament del sistema normatiu, ofereix el major interès, en la mesura que barra el pas a qualsevol possibilitat d'integrar la regulació amb altres cossos legals.²⁸

²⁷ A l'estudi de Francisca LLODRÀ GRIMALT, *La naturaleza jurídica...*, *op. cit.*, trobareu un bon resum de totes les tesis que s'han manifestat respecte d'aquesta institució amb una completíssima bibliografia. També en el meu treball *La sociedad rural menorquina.*, *op. cit.*, podreu trobar un estudi força complet dels elements que la configuren.

²⁸ Margarida CAMÓS, en un quadern titulat *Apunts per a un debat sobre la societat rural Menorquina*, va defensar la remissió a la Llei d'arrendaments rústics de l'Estat com a dret

Aquesta primera dada, que ens obliga a atendre'ns exclusivament als usos i costums de Menorca, es veu reforçada pel tenor del segon paràgraf de l'art. 1 de la Compilació, quan diu que «El Dret Civil de Balears s'interpretarà prenent en consideració els principis generals que l'informen, així com les lleis, els costums, la jurisprudència i la doctrina que encarnen la tradició jurídica de les Illes». Per si no fos suficient, el darrer paràgraf d'aquest article insisteix en el fet que només s'ha d'acudir al Cc i d'altres lleis civils estatals «sempre que les normes d'aquestes no s'oposin als principis del seu Ordenament jurídic».²⁹

D'acord amb això, si volem operar amb rigor, resulta obligat que acudim a la tradició jurídica menorquina per indagar quina és realment la naturalesa jurídica de la Societat Rural.

En l'«Exposición de lo estado actual de l'agricultura en la isla de Menorca» (Maó, 1857), que Juli SOLER va escriure a partir de les observacions reunides per Rafael FEBRER ALBERTÍ, s'al·ludeix a «los convenis anomenats contractes d'amitges» que es donaven entre els propietaris i els conductors o conreadors de les terres. SOLER situava el seu origen en el segle XVIII³⁰, i estructurava el seu contingut en quatre apartats o articles dels quals n'oferia fins i tot un model: *mota, sementer o contració* (de les terres), *càrrecs i peites* (que han d'afrontar respectivament el pagès i el propietari),

supletori, llei que mai no es podrà aplicar (a menys que així ho pactin els interessats), ja que l'adverbi «*exclusivament*» que precedeix a la referència als usos i costums a què fa referència el text legal, com a dret supletori d'allò que es pacti en el contracte, ens ho impedeix.

²⁹ Ha vingut també a reforçar el significat dels «usos i costums» la Sentència 1/2005, de 14 de gener, del Tribunal Superior de Justícia de Balears. Aquesta, en un plet sobre la titularitat de la quota lletera ha declarat que «la llamada a los usos y costumbres en calidad de fuente subsidiaria cumple un doble papel: de integración del contenido de la relación obligatoria, en forma en cierto modo cercana a la regla del art. 1.287 del Código Civil, y el cierre taxativo de la aplicabilidad a la figura de otras regulaciones positivas, singularmente las de arrendamientos rústicos y aparcería. La ley reconoce y robustece de esta suerte el carácter consuetudinario de la institución y la protege frente a injerencias extrañas, facilitando con ello que su estructura, contenido y dinámica sean moldeados por los propios interesados en función de las diversas circunstancias socio-económicas concurrentes en cada momento. De ahí se sigue que la intervención de los tribunales en la solución de los conflictos que se susciten entre los titulares de cada singular relación contractual deba ceñirse, en principio, a indagar lo que pretendan sobre la cuestión concreta dichas dos fuentes reguladoras. Sólo en caso de silencio o insuficiencia de estas últimas será lícito buscar y aplicar mecanismos jurídicos de origen distinto para resolver la controversia».

³⁰ SOLER, J. *Exposición de lo estado actual de l'agricultura en la isla de Menorca*. Maó, 1857.

així com *proporció de fruits i desdir* (atesa la duració anual del contracte). En parlar d'aquest contracte que, amb no gaire variacions, es correspon amb l'actual de Societat Rural, en cap moment se'l concep com una «societat», sinó com un relació contractual mitjançant la qual un propietari cedeix l'ús de les seves terres a un pagès perquè les cultivi conformement a l'estil establert, cedint el primer al segon en concepte de compensació pel treball i despeses de conreu, la meitat de tots els fruits.³¹

Aquest enfocament és —sense excepcions— el que apareix en tota la doctrina anterior a la meitat del segle XX. També en els estudis de Pere BALLESTER s'al·ludeix al contracte d'amitges i a la seva regulació consuetudinària.³²

En la ponència de Pere MIR I MIR al XX Congrés de la Federació Agrícola Catalana-Balear, celebrat a Maó el 1917³³, el contracte ja apareix qualificat com de parceria («*La aparcería en Menorca: modificaciones que conviene introducir en el contrato*»), i la conclusió primera del Congrés resulta explícita: «*El propietario será el director de la explotación y dará instrucciones al aparcero acerca de la manera de conducir la finca, atemperándose siempre a las reglas establecidas en el contrato*». És a dir que, superant la simple denominació descriptiva adoptada fins aleshores, se cerca acomodament per al contracte d'amitges en els contractes de parceria, i, més en concret, en la parceria rústica. Però la seva naturalesa rigorosament contractual i creadora d'una relació, també d'aquesta índole, entre les dues parts contractants, no es posa en qüestió, ni tan sols s'insinua el contrari per part de cap dels autors que tracten la matèria.

La uniformitat d'aquest plantejament i la introducció —com a hipòtesis refusable— del seu caràcter de societat civil és patent en el treball de Pere BALLESTER, «El Apéndice de Baleares».³⁴ Aquest, en efecte, en referir-se a la singularitat consuetudinària més notable de Menorca, parla de la «*aparcería, o a medias*» com d'una «*institución meramente regulada por la costumbre, desde muy antiguo, y casi única forma de contratación por las explotaciones agropecuarias de la isla*». El mateix autor posa de relleu la dificultat d'adaptació d'aquest contracte als motlles legals vigents aleshores, i apunta que «*desde los tiempos de Roma se busca nombre a la criatura*», i acaba introduint una disquisició que esdevé reveladora dels fins que persegueix l'informe: «*llámenla cuasi sociedad como los romanos [...], la costumbre de*

³¹ Ídem nota anterior.

³² BALLESTER, P. «Costums i tractes referents a bestiar més usuals a s'illa de Menorca». *Revista de Menorca*, 1918.

³³ Vegeu *Revista de Menorca*, 1917.

³⁴ BALLESTER, P. «El Apéndice de Baleares». *Revista de Menorca*, 1925.

la tierra no concuerda con las reglas del contrato de sociedad». Hi ha, en canvi, una clara voluntat de manifestar que la font reguladora d'aquest contracte (costum menorquí) allunya qualsevol pretensió de qualificar-lo com de contracte constitutiu d'una societat.

A pesar d'aquests antecedents i de la seva interpretació pacífica per la doctrina, l'any 1948 apareix l'informe, publicat en forma d'article en la *Revista de Menorca*, de Daniel CANO CANTALLOPS,³⁵ en el qual aquest autor introdueix un element de confusió que resultarà decisiu en els posteriors estudis de la institució menorquina. Aquest sosté que la parceria menorquina és en realitat una societat, i que «*el vínculo jurídico que une al propietario con el colono es identificable con el que une a los socios de una sociedad*», i dedueix aquesta naturalesa de l'existència d'unes regles o estatuts socials, d'un patrimoni social, de la seva finalitat especulativa i, també, del fet que gaudeixi de personalitat jurídica diferenciada de la personalitat de cadascun dels socis.

Al marge de la més que dubtosa existència d'aquestes característiques,³⁶ la contemplació de «ses amitges» com una societat deriva de la seva prèvia qualificació com a contracte de parceria. En efecte, hi ha hagut una tesi doctrinal avui superada, fins i tot pel mateix Tribunal Suprem, que configurava la parceria com una «societat civil irregular». Doncs bé, acollint acríticament aquest plantejament, en admetre que es tractava de parceria rústica, Daniel CANO es va veure abocat a qualificar «ses amitges» com una «*societat civil irregular de caràcter rural*».

Aquest enfocament, radicalment oposat a la tradició jurídica de Menorca, és el que va assumir, però, la Comissió de Juristes de Balears, designada per Ordre ministerial de 10 de febrer de 1948, encarregada de redactar l'Informe i el Projecte d'Apèndix, i que també van assumir la majoria d'autors posteriors: entre aquests podem citar Marcial RIVERA³⁷, Miquel COLL CARRERAS³⁸, o jo mateix.³⁹

³⁵ CANO CANTALLOPS, D. «Aparcería Predial en la Isla de Menorca». *Revista de Menorca*, 1948.

³⁶ Basta, en efecte, la simple lectura dels contractes d'amitges antics, i fins i tot dels models actuals, per veure que no solen recollir cap mena d'estatuts. A més, molts fan referència explícita a la manca de capital social, com detallaré més endavant.

³⁷ RIVERA SIMÓN, M. «Modalidades del derecho foral subsistentes en Menorca». *Revista de Menorca*, 1955.

³⁸ COLL CARRERAS, M. en ALBALADEJO GARCÍA, M. (dir.). *Comentarios al Código Civil...*, cit.

³⁹ QUINTANA PETRUS, J. M. *El sistema d'amitges conegut legalment com a Societat Rural Menorquina. Una aproximació a la seva regulació legal*. Palma: Ilustre Colegio de Abogados, 1994.

De fet, és en l' al·ludit projecte on per primera vegada apareix la denominació de «societat rural», nom que es justifica de la manera següent: *«En la isla de Menorca está fuertemente arraigada una sociedad rural típica que estimamos digna de respeto y hemos comprendido en esta Compilación, porque ha favorecido el progreso agrícola menorquín y fomentado la armonía entre propietarios y cultivadores hasta el punto de que en muchos años no se ha planteado litigio alguno entre ellos»*. A aquesta institució se li dedicaven cinc articles (del 74 al 78), el primer dels quals resultava especialment il·lustratiu, ja que reconeixia explícitament a la «societat rural» personalitat jurídica pròpia. Deia: *«En la isla de Menorca, la sociedad rural comúnmente pactada entre el titular de un predio rústico y un cultivador cabeza de familia, tiene personalidad propia, y su representación corresponde a ambos consocios conjuntamente»*. És a dir que el projecte assumia les tesis de Daniel CANO i pretenia transformar la institució —l'antic «contracte d'amitges»— en una autèntica societat civil dotada de personalitat jurídica pròpia. Això no obstant, aquesta tesi fou decantada ja en el Projecte que es va elevar al Consell de Ministres, pel ministre de Gràcia i Justícia, el 12 d'agost de 1960 (art. 64, paràgraf primer), i no va passar a l'articulat que s'aprovà finalment, encara que aquest va mantenir la denominació de «societat rural», fet que ha dificultat la interpretació del precepte.

Tenim, doncs, que el legislador va treure la nota de personalitat jurídica de la figura contractual —si més no des del punt de vista explícit— però va mantenir les restes normatives que s'havien previst per a una figura societària, no adonant-se que d'aquesta manera s'incorria en evidents incoherències i contradiccions. No debades la pròpia terminologia de l'article titllà «ses amitges» de «*sociedad rural menorquina*»; de «*consocios*» a les parts contractants; i de «*contrato constitutivo*» l'única realitat jurídica que concorre en el supòsit. La mateixa justificació té el fet que l'article parli de «*representación*» de la societat, circumstàncies que tenien sentit sota el plantejament inicial d'atribució de personalitat jurídica diferenciada, però que no en tenen amb el text finalment aprovat.

Els qui han seguit fins avui les tesis de Daniel CANO —entre els quals també jo m'he d'incloure—, en lloc de percaçar-nos del sentit essencial de la supressió de l'atribució de personalitat, han intentat reconstruir amb les restes del precepte la tesi de la societat amb personalitat jurídica pròpia. En aquest sentit, Miquel COLL CARRERAS ha afirmat que, tot i el silenci de l'art. 64, calia «*dar por sobreentendido el reconocimiento legal de esa personalidad jurídica*»,⁴⁰ i en un estudi posterior, va afirmar que «una altra passa, també de gran importància, fou el reconeixement de la

⁴⁰ COLL CARRERAS, M., en *Comentarios al Código Civil y...*, op. cit.

personalitat jurídica de l'entitat, la qual cosa implicà una extraordinària conquesta».⁴¹ Jo mateix vaig escriure que «tot i que la Compilació no en parla expressament, és clar que la Societat Rural gaudeix de personalitat jurídica pròpia, puix d'altra manera no podríem parlar de representació de la societat en els termes que veurem més endavant, personalitat que hem d'entendre limitada a la realització de l'objecte per al qual es constitueix».⁴² BADENAS CARPIO també mantén aquesta posició.⁴³

Aquestes opinions —que provenen de CANO i que s'han mantingut entre els teòrics de la institució fins avui— obliden possiblement la realitat prelegislativa que hem apuntat, la jurisprudència pròpia i la tradició jurídica de Menorca, que és l'únic material d'integració normativa que legalment podem adoptar segons la Compilació vigent. No és estrany, doncs, que part de la doctrina immediatament posterior a la Compilació de 1961 mantingués una posició ambigua, i conceptués la societat rural com una «*relación contractual que surge entre el propietario de un patrimonio rústico y un cultivador, muy arraigada en las islas*», i tot això «*a pesar de llamárseles consocios*».⁴⁴

Sabem d'altra banda que l'assumpció de les competències legislatives sobre dret civil per part de la Comunitat Autònoma, propicià que s'escometés la tasca de revisar i modificar la Compilació. Fruit d'aquesta activitat legislativa va ser la Llei 8/1990, de 28 de juny, i el Decret legislatiu 79/1990, que aprovà el Text refós de la Compilació actualment vigent. Certament, l'òrgan legislatiu de la Comunitat Autònoma va tenir l'oportunitat de clarificar la qüestió de la naturalesa jurídica de «ses amitges» i també de configurar-la legalment com una vertadera societat.⁴⁵ Però el legislador balear va mantenir l'art. 64 només amb lleugers retocs.⁴⁶

⁴¹ COLL CARRERAS, M. «Règim jurídic de la societat rural menorquina. Història, concepte i característiques», en CARRETERO NIEMBRO, C. (coord.). *Aportacions a la problemàtica del lloc menorquí amb vista a l'equilibri mediambiental*. Ciutadella: Agrena, 1999.

⁴² QUINTANA PETRUS, J. M. *El sistema d'amitges...*, op. cit..

⁴³ BADENAS CARPIO, J. M. «La Sociedad rural menorquina». *Aranzadi Civil*, núm. 1bis/2002.

⁴⁴ Vegeu en aquest sentit HERNÁNDEZ CANUT, J. «La Compilación del Derecho Civil especial de Baleares». *Anuario de Derecho Civil*, 1961.

⁴⁵ Així ho sol·licitava, sense anar més lluny, la Unió de Pagesos de Menorca en un escrit datat a Es Mercadal el 26 de març de 1990 dirigit als parlamentaris del PSOE. Deia: «...perquè si és una societat rural no es dona d'alta o baixa com a societat, paga el dret de societats, passa el registre de propietaris i presenta uns estatuts que hauran de ser legalitzats com tota societat de producció...».

⁴⁶ COCA PAYERAS, M. *Informe breve sobre la naturaleza jurídica de la Sociedad Rural menorquina*. Inèdit.

Val a dir que, quan el Parlament de les Illes Balears va afrontar la reforma de la Compilació, l'any 1990, la dita societat rural menorquina va ser objecte de dures crítiques per part de diversos grups polítics, especialment pel grup Nacionalista i d'Esquerres, del qual formava part el Partit Socialista de Menorca. Aquest en pretenia la supressió, demanava que tots els contractes agraris es reguessin per la Llei d'Arrendaments Rústics de l'Estat⁴⁷ i al·legava que aquesta societat rural comportava greus perjudicis als conreadors.⁴⁸

⁴⁷ El més bel·ligerant dels diputats va ser Ramon ORFILA, del PSM, que va defensar a fons aquesta tesi. Aquest va afirmar que, en realitat, els conreadors no eren lliures d'acollir-se a altres sistemes, i que s'havien de sotmetre per força a l'art. 64 de la Compilació. «La societat rural menorquina —va dir— és una figura creada, inventada pels titulars [propietaris] no pels pagesos sotmesos tradicionalment als senyors. La voluntarietat, per tant, és un mite i ho hem de deixar així de clar». El PSOE no va mostrar la mateixa bel·ligerància, però també va votar per la supressió d'aquesta institució, que finalment va sobreviure gràcies als vots de la majoria parlamentària encapçalada pel PP i UM.

⁴⁸ Miquel COLL CARRERAS va sortir al pas d'aquestes opinions en un article publicat a la premsa de Mallorca, en el qual es demanava què succeiria si es derogava l'art. 64 (com exigien els nacionalistes). I atès que, en aquest supòsit, hauríem d'acudir a la «Ley de Arrendamientos Rústicos» que aleshores estava vigent, resultaria que *«En defecto de pacto expreso, de normas forales o de derecho especial y de costumbre, se aplicarán las disposiciones del presente título y, con carácter supletorio las normas sobre arrendamientos rústicos contenidas en la presente ley [la de Arrendamientos Rústicos], siempre que no resulten contrarias a la naturaleza del contrato de aparcería.*

Por tanto, antes que pudiera pensarse en incidencias de la indicada Ley en el campo menorquín, habría que someterse “a los pactos”, y a las costumbres. La ordenación jurídica primaria que, como se ha dicho, radica según el artículo 64 en los pactos y los usos y costumbres, seguiría rigiendo si se consumase la derogación del precepto, toda vez que análogo respeto se proclama en el citado artículo 106 de la Ley de Arrendamientos Rústicos.

En otras palabras, nada se conseguiría, en ortodoxia jurídica, al “reemplazar” la fórmula de la sociedad rural por la Ley de Arrendamientos Rústicos porque en definitiva, al igual que ahora, el propietario que quisiera ceder tierras en arrendamiento podría hacerlo, y el que quisiese concertar la explotación con el cultivador, tal y como ocurre en la actualidad, podría seguir haciéndolo, igual que ahora, “sin incidencias” de la Ley general sobre arrendamientos rústicos.

Las dificultades que se registran en las explotaciones agropecuarias son ajenas al “modelo jurídico” seleccionado por propietarios y cultivadores. Tienen que ver con los cambios experimentados en la Economía como todo el mundo sabe. Por lo tanto, quien cree que se encontraría remedio al problema suprimiendo el artículo 64 de la Compilación, se convencerá

Rebutjades les esmenes contràries a la institució, únicament es van introduir canvis en relació amb el conreador i la seva família. L'art. 64.1 deia «*un cultivador cabeza de familia*», i l'art. 64.2 establia que, «*salvo pacto en contrario, el cultivador asume la representación de los familiares que con él convivan bajo su dependencia*». La referència al cap de família es va treure i la dicció del paràgraf segon va ser modificada. Diu ara: «Davant el titular del predi i tret de pacte en contrari, el conrador assumeix la gestió dels interessos dels familiars que hi convisquin». Com va argumentar Miquel COLL, «*la familia, aun cuando constituya un grupo social no tiene la naturaleza de persona, cualidad que reside, de modo independiente, en todos y cada uno de sus miembros sin que, salvo los supuestos de menores sometidos a la patria potestad o a la tutela, se pueda pretender que uno de los miembros del grupo, por muy "cabeza de familia" que sea, asuma al contratar la representación de los demás por ministerio de la ley*».⁴⁹

A pesar del canvi introduït a l'article, la reforma d'aquest punt em sembla poc afortunada, perquè afirmar que «el conrador assumeix la gestió dels interessos dels familiars que hi convisquin» no sé prou bé què vol dir exactament, ni quines són les conseqüències que es deriven d'aquesta assumpció.

En realitat, el costum tradicional que inspirava la fórmula que va accedir a la Compilació de 1961 era que el conreador mantenia la seva família a la finca (dona i fills), que l'ajudaven en el conreu d'aquesta i en la producció i elaboració del formatge. Això sense necessitat de pagar-los un sou, ni tan sols de tenir-los assegurats. Avui, però, com ha assenyalat agudament LLODRÀ GRIMALT,⁵⁰ aquest costum no és aplicable, perquè contravindria normes laborals d'obligada observança. Fet aquest que ha introduït nous elements al contracte —com el subscrit per un propietari amb dos o més conreadors—, de què parlaré tot seguit.

Tots aquests raonaments ens permeten ressaltar algunes de les principals diferències que es donen entre el «contracte d'amitges» i una societat (qualsevol que sigui la seva naturalesa) amb personalitat jurídica pròpia:

1. A «ses amitges» hi ha una clara distribució de l'activitat productiva, o més bé encara, hi ha dues activitats productives diferents: la del propietari, que cedeix

pronto o tarde de que se equivocó». (En la fotocòpia d'aquest article de diari, que he tingut a la vista, no hi consta ni la data ni el nom del periòdic en què va ser publicat).

⁴⁹ COLL CARRERAS, M. *El sistema menorquí d'amitges*. Palma: Col·legi d'Advocats de Balears, 1994.

⁵⁰ LLODRÀ GRIMALT, F. «La naturaleza jurídica...», *op. cit.*

l'ús de l'immoble, i la del conreador, que actua «en» aquest immoble. En canvi no hi ha activitat social que, d'existir, és comú per definició.

2. La paritat formal amb què actuen les parts en el contracte de societat no es dóna a «ses amitges», on tenim una clara ordenació jeràrquica, com revela el fet que la direcció de l'explotació l'ostenti el propietari.⁵¹
3. Els fins socials de la societat són genèrics i variables, mentre que en el contracte d'amitges són específics i immutables.
4. La societat requereix un capital. A aquest s'imputaran les pèrdues i sobre aquest recaurà la responsabilitat contreta per l'ens social, mentre que en el contracte d'amitges no hi ha capital social, ni consegüentment responsabilitat contreta per la dita «societat rural» com a tal societat, sinó pel propietari i pel conreador.⁵² En definitiva, que la relació contractual entre propietari i conreador genera únicament una relació interna entre ells, però no genera cap relació externa enfront de tercers. Pel que fa a aquests, la societat rural no és subjecte de drets ni tampoc d'obligacions.

2. ELS ELEMENTS PERSONALS DEL CONTRACTE: EL PROPIETARI I EL CONREADOR

Són elements personals del contracte el propietari de la finca i el conreador («el titular d'un predi rústic i un conrador», diu l'art. 64) que han d'actuar de manera mancomunada, ja que la dita *societat rural* «confereix a ambdós consocis conjuntament la representació». Això implica que són els dos socis els representants *ad extra* d'aquesta societat, els quals hauran d'actuar de manera conjunta, sense que es faci cap distinció entre actes dispositius i actes de simple administració, per bé que, a la pràctica, el propietari sol realitzar labors de caràcter inversor i financer o de

⁵¹ A molts contractes s'especifica explícitament que: «La direcció tècnica i econòmica de la finca serà funció especialment reservada al propietari, qui en tot moment estarà al corrent de la marxa de l'explotació».

⁵² Aquesta manca de capital social se sol concretar en una clàusula contractual que diu: «la comunitat no té valor nominal de capital, i es fixa a efectes de l'Impost de transmissions patrimonials i d'actes jurídics documentats en el 3% del valor cadastral assignat a la finca a l'Impost de béns immobles de naturalesa rústica, que importa ix euros». O bé: «Com en el present contracte les aportacions de les parts són heterogènies i, per tant, no es parla d'un capital determinat, per als efectes de liquidar els impostos corresponents es tindrà en compte el valor cadastral de la finca contingut en l'impost sobre béns immobles de naturalesa rústica, que l'any 2009 és d'ix euros, és a dir, el 3% d'aquesta xifra, que són ix euros».

planificació tècnica de l'explotació, mentre que el pagès és el que sol dur directament la gestió de la producció i venda dels productes del camp.

Atès, per tant, que les parts contractuals són dues (titular de la finca i conreador), convé sortir al pas dels problemes que planteja el cas molt corrent que siguin varies les persones titulars de la finca (normalment propietaris en proindivís), i també el cas menys corrent, però que s'està introduint en els contractes recents, de diversos conreadors. Cal que ens referim també al supòsit que el propietari i el conreador (o l'un o l'altre) siguin persones jurídiques.

A) *És possible establir un contracte d'amitges amb dos o més conreadors?*

Ningú no havia dubtat fins fa poc que els elements personals del contracte d'amitges eren el propietari i el conreador (que abans representava els seus familiars i que avui pot assumir la gestió d'aquests, sempre que convisquin amb ell). Ambdós eren individualment considerats, per bé que s'ha anat acceptant sense problemes que el propietari pugui ser també una persona jurídica. Aquests darrers temps, però, els usos i costums a què es remet l'art. 64 de la Compilació sembla que hagin volgut introduir un element nou, fins a cert punt revolucionari, en el contracte d'amitges, ja que ens trobem *de facto* amb contractes constituïts entre el soci titular i dos (o més) socis conreadors «a iguals parts». Moltes vegades, aquests dos socis són marit i muller (fet que demostra que la fórmula actual d'assumir els interessos familiars no és suficient), encara que no sempre.

Probablement, aquesta novetat s'ha anat introduït perquè afavoreix els conreadors a l'hora de determinar fiscalment la distribució dels guanys, i, sobretot, perquè això els permet assolir en alguns casos avantatges fiscals que d'altra manera no tindrien, o bé aconseguir ajuts —per exemple el de «jove conreador»—, que, sense aquesta nova fórmula contractual no obtindrien.

Analitzant, però, un grapat d'aquests contractes, he pogut observar que el fet d'introduir dos o més cultivadors en una SRM no ha implicat, a penes, cap mena de modificació en la redacció d'aquests. En alguns es diu que «l'administració i representació de la societat es confereix als tres socis conjuntament». A d'altres es diu que «l'administració i representació de la societat es confereix a ambdós consocis conjuntament», després d'haver especificat que els socis conreadors seran B i C, i que el soci propietari serà A.

Tanmateix, és cert, m'he trobat amb algun contracte més previsor que els anteriors, que regula la resolució total o parcial de la relació jurídica contreta, i estableix que, a l'hora de denunciar el contracte (desdir), si només ho fa un soci conreador, l'altre soci conreador i el soci titular decidiran si la societat continua amb un únic soci titular i un

únic soci conreador (en aquest cas, ambdós adquiriran, a parts iguals, la part que, segons l'estim, correspongui al conreador sortint), o si s'hi incorpora un nou soci conreador, el qual s'haurà de fer càrrec de la part que, segons l'estim, corresponia al soci conreador que deixa la finca.

No crec que hàgim de posar traves a aquestes variacions del contracte d'amitges provocades per una evolució raonable del usos i costums que són, com sabem, una font normativa subsidiària que, com diu la Sentència 1/2005, del Tribunal Superior de Justícia de Balears, *«cumple un doble papel: de integración del contenido de la relación obligatoria, en forma en cierto modo cercana a la regla del art. 1.287 del Código Civil, y de cierre taxativo de la aplicabilidad a la figura de otras regulaciones positivas, singularmente las de arrendamientos rústicos y aparcería. La ley reconoce y robustece de esta suerte el carácter consuetudinario de la institución y la protege frente a injerencias extrañas, facilitando con ello que su estructura, contenido y dinámica sean moldeados por los propios interesados en función de las diversas circunstancias socio-económicas concurrentes en cada momento»*.

És per això que aquestes noves modalitats que s'estan introduint, si bé no s'adiuen literalment amb la lletra de l'art. 64 (no hi ha dubte que el legislador de 1961 —i també el de 1990— pensaven en un conreador persona física individual —que abans en deia «cap de família»—) no han de ser rebutjades d'entrada, entre altres raons perquè els usos i costums socials canvien amb el temps, fet que, entre altres coses, demostra la vitalitat de la institució. Això no obstant, sembla que aquestes innovacions reclamen una modificació de l'art. 64, que el faci encara més flexible en aquest punt, però que reforci alhora el títol constitutiu de la relació contractual.

I dit això, entenc que la validesa d'un contracte d'amitges entre un soci propietari i dos (o més) socis conreadors només pot ser viable en el contracte d'amitges sempre que s'estableixi entre els cultivadors un vincle de solidaritat o bé s'especifiqui un objecte d'aprofitament diferenciat de la finca per a cadascun d'aquests.

En el primer cas (que probablement serà el més comú) els conreadors respondran solidàriament, de manera anàloga a com els comandataris responen de la cosa prestada; en el segon, la relació de cada conreador amb el propietari serà independent de la de l'altre conreador, atesa la diversificació de l'objecte del contracte d'amitges.

En aquest darrer cas, estarem davant una relació anàloga a la que regula l'art. 4 de la Llei 49/2003, de 26 de novembre, d'arrendaments rústics, modificada per la Llei 26/2005, de 30 de novembre, que determina la compatibilitat d'arrendaments simultanis d'una mateixa finca a diversos arrendataris, i que exigeix en aquest cas que, cadascun, tengui com a objecte «aprofitaments distints, compatibles i principals».

Ara bé, quan aquesta diversificació d'aprofitaments no hi sigui, entenc que només actuant solidàriament els conreadors respecte del propietari, el contracte pot desplegar correctament els seus efectes i evitarà els conflictes que inevitablement es produirien en sorgir diferències de criteri entre els dos amitgers, o entre el propietari i un d'aquests.

De tota manera, tant en un cas com en l'altre (vincle de solidaritat entre els amitgers o distinció d'aprofitaments), convé que el títol constituïu especifiqui clarament les causes i els efectes de la resolució del contracte.

Menys problemes veig, en canvi en la substitució del soci conreador per una persona jurídica,⁵³ cosa que permet també l'art. 9 de l'esmentada Llei estatal d'arrendaments rústics. De fet, és pacífica de fa temps l'acceptació que el propietari pugui ser una persona jurídica. Res no sembla, per tant, que s'oposi al fet que també el soci conreador pugui ser-ho. Només que, en aquest cas, és evident que les conseqüències derivades de l'art. 64 quan parla de la gestió dels interessos familiars seran irrellevants.

B) El contracte en el cas que siguin dos o més els propietaris

Si admetem que la figura del «soci conreador» pot està formada per dues o més persones, sempre que entre elles s'estableixi un vincle de solidaritat o s'especifiqui un objecte d'aprofitament diferenciat de la finca per a cadascun dels conreadors, entenc que no hi ha d'haver tampoc cap problema perquè la figura del «soci titular» estigui representada per dues o més persones (és el cas molt normal que la finca pertanyi a un matrimoni per meitat i proindivís, o a diversos germans també proindivís, o a un matrimoni per a la seva comunitat de guanys, etc.). En aquest cas, l'essencial és que s'estableixi també un vincle de solidaritat entre els propietaris, de manera que aquests actuïn com si realment el «soci titular» sigui només un.⁵⁴

⁵³ De fet, no seria estrany que aviat es constituïssin societats (anònimes o limitades) que, proveïdes d'una maquinària moderna i adequada i de personal suficient, tinguessin per objecte el conreu de dues o més finques rústiques, i que ho fessin sota el règim del contracte d'amitges.

⁵⁴ En el cas de dos o més titulars de la finca es produeix un problema greu que d'alguna manera hauríem de resoldre, perquè afecta de manera indirecta a la institució. En efecte, quan la Llei 9/1995, de 4 de juliol, de «Modernización de las Explotaciones Agrarias» regula les formes jurídiques de les explotacions associatives diu que aquestes poden ser «[...] sociedades civiles [...] siempre que más del 50 por 100 del capital social, de existir éste, pertenezca a socios que sean agricultores profesionales [...]». D'entrada hem de dir que en el contracte d'amitges, o el que és el mateix, en les societats rurals menorquines, no hi capital social.

3. EL REFORÇAMENT DEL CONTRACTE

Tot el que acabo de dir exigeix d'entrada un reforçament del contracte d'amitges, com apuntava ja Carlos SEGUÍ PUNTAS en un estudi fet a partir de l'anàlisi dels conflictes que han originat un plet judicial,⁵⁵ estudi que ha aportat al coneixement de la institució una diagnosi lúcida dels problemes més comuns que avui presenta.

De l'anàlisi exhaustiva dels plets que s'han produït entorn de la societat rural, SEGUÍ en dedueix una primera conclusió: «que s'ha obert una perillosa esquerda en

Tanmateix, la dificultat d'aquestes per accedir a les ajudes de Modernització d'explotacions i per optar al percentatge d'ajuda del 50 per cent resulta a la pràctica infranquejable quan dues o més persones són titulars de l'explotació. I això és degut a com s'interpreta la legislació autonòmica i, en concret, la darrera «Resolució de la presidenta del Fons de Garantia Agrària i Pesquera de les Illes Balears de 10 de desembre de 2008 per la qual es convoquen, mitjançant el procediment anticipat de despesa, per a l'exercici 2009, subvencions per a la modernització de les explotacions agrícoles».

A l'apartat tercer d'aquesta resolució (Beneficiaris), 1.2 Persones Jurídiques, s'exigeix que la persona jurídica «sigui titular d'una *explotació agrària prioritària* segons allò que disposa la Llei 19/1995 de modernització de les explotacions agràries [...]».

I en l'ANNEX III (Definicions), se'ns diu que per a ser *explotació prioritària associativa* s'exigeix «[...] b) Ser societat sota qualsevol de la resta de formes jurídiques que figuren en el subapartat 5) i que compleixi algun dels dos requisits assenyalats en els guions següents (a nosaltres ens importa el primer d'aquest): 1r. Que, almenys, el 50% dels socis compleixin els requisits exigits a l'agricultor professional, pel que fa a la procedència de rendes i dedicació al treball, conforme allò que estableix l'apartat 6 del present annex».

Aquest text ha dut com a conseqüència que els Serveis Centrals de la Conselleria d'Agricultura de la Comunitat Autònoma hagin interpretat que, si els propietaris titulars de l'explotació agrícola duta sota el contracte d'amitges eren dos o més, ja no es complia el requisit que exigeix que «almenys el 50% dels socis compleixin els requisits exigits a l'agricultor professional» (cosa que no succeeix, és clar, quan són dos o més els agricultors, si és que aquests són, tots, professionals).

Aquesta interpretació estricta i literal de la norma ha dut, a la pràctica, com a conseqüència que, quan els propietaris d'una finca que es vol explotar sota la fórmula de la societat rural menorquina són dos o més, per no perdre la subvenció del 50%, signi el contracte d'amitges només un dels propietaris, els quals, en un contracte posterior, regulen la seva relació interna.

És obvi que aquesta disfunció s'ha de corregir, i la normativa interna de la Comunitat Autònoma hauria de deixar clar en el futur que, *en el contracte d'amitges hi ha només dos socis: el titular de l'explotació i el conreador*, i que no desvirtua aquesta realitat el fet que la titularitat de la finca pertanyi a dues o més persones sempre que, en el contracte d'amitges que signin amb el soci conreador, els diversos propietaris restin vinculats entre ells solidàriament.

⁵⁵ SEGUÍ PUNTAS, C. *Ses Amitges...*, op. cit.

un dels pilars bàsics de la institució de ses amitges: el seu sistema arbitral de resolució de conflictes mitjançant els estimadors».⁵⁶ D'altra banda, SEGUÍ constata una «manca de precisió contractual de tot el que es deriva del conjunt —cada dia més nombrós i transcendent— de drets patrimonialitzables, que no es recullen amb la precisió que la complexitat normativa i valorativa reclama». Pensem —diu— en la llarga llista de béns avui patrimonialitzables que primitivament resultaven desconeguts, com és ara la quota lletera, les subvencions, tot el que pertoca a l'àmbit fiscal (impostos desgravacions, taxes, etc.), denominacions d'origen dels productes, comercialització del nom i signes distintius del lloc, agroturisme, i d'altres activitats que provoquen ingressos paral·lels als tradicionals de l'explotació agrària, que de fet interfereixen en les feines del camp i tenen transcendència econòmica.

A més —diu SEGUÍ—, si a això afegim la constatació que els contractes han quedat obsolets, són firmats copiats gairebé mimèticament l'un de l'altre, i el present de l'anterior, sense reparar en les conseqüències de cada particular pacte o si han quedat anacrònics o convé canviar-los, aleshores tenim que, sovint, el seu contingut esdevé insuficient per assumir i resoldre de forma equitativa la distribució de càrregues i beneficis que deriven de la irrupció de nous instruments —materials o immaterials, però avaluable— que tenen forta incidència en la gestió de la societat. I això, conclou, és la font de potencials conflictes.

Vet ací que, en aquest interessant estudi, SEGUÍ aconselli a propietaris i pagesos que, amb urgència, elaborin un model de contracte que ordeni tots aquests aspectes de manera equànime i equitativa, que mantengui la proporcionalitat de les posicions contractuals de cada part i estimuli la lleialtat, la transparència i la cooperació entre els consocis.

A partir d'aquesta reflexió, i del que he raonat més amunt, considero que el sistema d'amitges menorquí —entès com a única institució civil pròpia de l'Illa de Menorca— s'ha de mantenir a la Compilació, ja que és, encara avui, el sistema més estès entre els conreadors. Un sistema al qual, com he dit, s'opta de manera voluntària, per bé que una futura reforma de la nostra legislació hauria d'incidir en el reforçament del contracte i dels elements que aquest necessàriament ha de contenir.

4. CONCLUSIONS

Com a cloenda de la meua reflexió sobre el contracte d'amitges, penso que he d'apuntar les següents conclusions:

⁵⁶ Els estimadors són els àrbitres que avaluen els béns i determinen el valor que el pagès entrant ha de pagar al pagès que deixa la finca.

- 1a La dita «societat rural menorquina» (SRM) és, en realitat, un contracte de societat civil particular celebrat entre el titular d'una finca rústica i el conreador per a explotar associativament una finca en estreta col·laboració, un contracte que ve configurat exclusivament pel costum a tenor del que disposa l'art. 64 de la Compilació. D'aquest contracte no neix, però, una persona jurídica diferenciada de les parts contractants. Per això la representació de la societat correspon sempre a ambdós socis.⁵⁷
- 2a Les raons per les quals es dóna legalment a aquest contracte el nom de «societat rural» es resumeixen en un frustrat intent —contrari a la tradició jurídica de Menorca— de configurar-lo com a societat en la fase prelegislativa de la Compilació de l'any 1961. Un intent fonamentat en una sèrie d'opinions doctrinals avui superades.
- 3a La inexistència, com a conseqüència d'aquest tipus de contractes, d'activitat social, així com també de capital social que respongui enfront de tercers, imposa l'enteniment que hi ha dues activitats productives perfectament diferenciades, sotmeses cadascuna al règim jurídic corresponent. Això no obstant, i a pesar que no neixi del contracte cap persona jurídica, estem en presència del que el Cc denomina una «societat civil» (en aquest cas particular, no universal) que té per objecte explotar associativament una finca entre el propietari d'aquesta i un conreador. Aquest fet genera una «comunitat de béns i d'interessos» que fa possible que, en el tràfec jurídic, la dita SRM gaudeixi d'un número d'identificació fiscal propi, estigui subjecte al règim fiscal de l'IVA i accedeix com a tal «societat civil» al conjunt de subvencions i de beneficis que la llei reconeix a les explotacions agrícoles i ramaderes. I, naturalment, als beneficis que estableix la Llei 19/1995, de 4 de juliol, de «*Modernización de las Explotaciones Agrarias*», ja que els elements personals d'una societat civil poden ésser denominats socis i un d'aquests —el conreador— apleix el requisit que exigeix l'art. 5, segons el qual, almenys el 50 per 100 dels socis han de ser

⁵⁷ En el contracte se sol especificar que «l'administració i representació de la societat es confereix a ambdós socis». En algun cas trobem fórmules com aquesta: «Si bé la representació de la societat correspon juntament als dos socis (titular i conreador), un d'ells podrà autoritzar a l'altre, per escrit o verbalment, la representació de determinats actes [...]» (que tot seguit s'especifiquen).

En el cas de ser dos o més els socis conreadors, serà el contracte que haurà d'especificar com s'articula la representació de la part «conreador» amb la part «soci titular», tenint en compte que l'actuació d'ambdues parts haurà de ser mancomunada.

agricultors professionals, i la forma jurídica de l'explotació associativa és una «societat civil» com exigeix l'art. 6.b) de la mateixa llei, forma associativa que té «*por objeto exclusivo el ejercicio de la actividad agraria en la explotación*», de la qual aquesta societat civil és titular.⁵⁸ Article que no exigeix en cap moment que aquesta societat civil tingui «personalitat jurídica». I això no hauria de ser discutible perquè és pacífica la teoria segons la qual les «societats civils» poden o no poden tenir personalitat jurídica.⁵⁹

4a Penso que no hi ha cap inconvenient perquè propietari i conreador siguin persones jurídiques, com tampoc perquè el contracte es constitueixi entre un o més propietaris i dos o més conreadors, ja sigui de manera simultània (sempre que cadascun tingui com a objecte aprofitaments distints, compatibles i principals), o que, en els altres casos, els conreadors actuïn sota el vincle de la solidaritat.

5. ENS CAL UNA MODIFICACIÓ DE L'ARTICLE 64

A la vista d'aquests raonaments, entenc que l'art. 64 actual reclama una reforma que ha de tenir en compte les premisses següents:

- a) Convé que reconegui la naturalesa contractual de la institució i que deixi establert d'una vegada per totes que, del contracte d'amitges, no neix cap societat mercantil pròpiament dita, ni tampoc una societat civil irregular. Del contracte d'amitges neix una institució jurídica que s'ha de configurar com una «societat civil particular» (anàloga a aquella a què fa referència l'art. 1.665 del Cc), sense personalitat jurídica. Això sens perjudici que la relació contractual creï una comunitat de béns i d'interessos entre conreador i propietari que li permetrà de tenir un número d'identificació fiscal propi, amb totes les conseqüències que això implica en la vida econòmica.
- b) En el funcionament d'aquesta institució s'ha de mantenir —com ha estat tradicional, i a diferència del que pretén l'art. 1.665 del Cc per a la societat civil—

⁵⁸ És possible que algú argumenti aquí que la societat civil no és en realitat «titular» de l'explotació. Però haurem de reconèixer que mai no ho ha estat —el titular de la finca és i ha estat sempre el propietari. Aquí cal entendre que la llei es refereix a la titularitat de l'explotació entesa com a «activitat agrària».

⁵⁹ Convé recordar aquí la reflexió que he fet més amunt sobre la necessitat de considerar com a un únic «soci titular» del contracte d'amitges quan la finca pertanyi a diverses persones.

l'actuació mancomunada del soci titular i del soci conreador, per tal que cap d'ells, pel seu compte, la pugui comprometre en qüestions importants.⁶⁰

- c) Interessa també que es reforci l'element contractual, bo i acceptant el principi de llibertat de pacte. Per això em sembla indispensable que en aquest es reculli imperativament la duració del contracte (amb un mínim d'un any) i totes aquelles qüestions que avui tenen rellevància en el sistema d'explotació agrària. Concretament, hi hauria de constar la «mota» i les dotacions que, amb caràcter accessori a la finca, aporta el propietari. També és recomanable que hi constin les altres aportacions que cadascuna de les parts ha de fer, així com també les qüestions relacionades amb la resolució del contracte. D'aquesta manera, la remissió als usos i costums es referirà exclusivament a tot allò que no s'hagi pactat expressament en el contracte constitutiu, en el marc del que, en aquesta matèria, digui la Compilació.
- d) És dubtós que s'hagi de continuar conferint al conreador una certa representativitat familiar, atesa la dificultat que tenim per precisar quines són les conseqüències jurídiques d'aquesta. Tanmateix, no hi ha inconvenient de mantenir la subrogació dels successors en el contracte d'amitges. Però en aquest cas s'ha de precisar que, si el contracte establís una duració superior a un any, aleshores s'hauria de possibilitar que la relació contractual s'interrompés dins l'any següent a la mort d'una de les parts contractants (a l'època que pertocui desdir els contractes segons els usos i costums), ja que, essent com és un contracte basat en la confiança mútua, no és concebible la seva continuïtat si aquesta no es manté entre una de les parts contractants i la que s'hagi subrogat en l'altra per causa de mort.
- e) Si s'accepta que el contracte d'amitges es pot constituir entre un soci titular i diversos conreadors, s'ha d'establir la solidaritat entre aquests, o bé s'ha d'exigir que es determini l'objecte de l'aprofitament de la finca de què es farà càrrec cadascun dels conreadors, de manera anàloga a com ho fa avui la Llei (de l'Estat) 49/2003, de 26 de novembre, de «*arrendamientos rústicos*», modificada per la Llei 26/2005, de 30 de novembre.

⁶⁰ Si legalment es reconeix la possibilitat que s'ha introduït de fet (per alteració dels usos i costums) de poder ser dos o més els socis conreadors, caldrà, com ja he dit, que l'administració i representació de la societat, així com les causes d'extinció de la relació contractual quedin ben especificades en el contracte d'amitges.

- f) Si la finca pertany a diverses persones pro indivís o a una comunitat de guanys, o a altra figura anàloga, s'ha d'establir un vincle de solidaritat entre els propietaris.

6. PROPOSTA DE TEXT PER A UNA MODIFICACIÓ DE L'ARTICLE 64

D'acord amb les reflexions fetes, penso que una proposta d'art. 64 podria ser la següent:

La institució coneguda a Menorca amb el nom de Societat Rural és un contracte de societat civil particular celebrat entre el titular d'una finca rústica i el conreador, els quals actuaran mancomunadament a l'objecte d'explotar una finca en estreta col·laboració.

Quan la titularitat de la finca impliqui l'existència de dos o més propietaris, aquests respondran solidàriament davant del conreador.

Si els conreadors són dos o més, el contracte només serà possible si els diversos conreadors responen solidàriament davant del titular de la finca o quan el contracte tengui per objecte aprofitaments diversos que siguin compatibles.

El contracte, que s' haurà de formalitzar en document públic o privat, fixarà la seva durada, que en cap cas no podrà ser inferior a un any, la participació en els guanys i les pèrdues, la mota o dotació que aportí el titular de la finca, així com la resta d'aportacions que ha de fer cadascuna de les parts.

Conclòs el termini pactat, el contracte es prorrogarà tàcitament per períodes anuals tret que, amb tres mesos d'antelació, sigui desdit per qualsevulla de les parts.

El contracte de «societat rural» no s'extingeix per la mort del titular de la finca o del conreador, sinó que, en lloc d'aquests, quedaran subrogats els seus successors sempre que, quan es tracti dels successors del conreador, aquests col·laborin en l'explotació de la finca i no s'oposin a la continuació del contracte. Produïda la subrogació, qualsevol que sigui el termini que s'hagi pactat en el contracte, cadascuna de les parts podrà desdir-lo, però aquest continuarà vigent fins al final de l'any agrícola.

En el que no es preveu en aquest llibre o que no hagi estat expressament establert en el contracte, s'estarà als usos i costums.

IV. SOBRE LA POSSIBILITAT QUE LA SUCCESSION CONTRACTUAL SIGUI TAMBÉ APLICABLE A L'ILLA DE MENORCA I LA CONVENIÈNCIA DE MANTENIR LA INAPLICABILITAT A L'ILLA DEL TÍTOL III SOBRE DRETS REALS

Fonamentat en les reflexions que van dur a terme els juristes menorquins anteriors al 1961, l'art. 65 de la Compilació va establir que el Llibre I (literalment destinat a l'illa de Mallorca) era també aplicable a la de Menorca, amb algunes excepcions particulars que Miquel COLL CARRERAS va sintetitzar així:

«1. La sucesión contractual, en su diversidad de modalidades, es un grupo institucional carente de vigencia en Menorca. De aquí que el Capítulo Primero de aquel Libro, en cuanto se refiere al “contrato sucesorio” como uno de los sistemas válidos para la transferencia del as hereditario, sea norma ajena a dicha Isla. Análogamente, el Capítulo Segundo, que versa sobre las donaciones universales de los bienes presentes y futuros, como singularidad del “contrato sucesorio”, tampoco es Derecho aplicable a Menorca.

2. La cita de los artículos 50 y 51 de la Compilación, hecha para proclamar su falta de vigencia en la expresada Isla, a diferencia de lo que sucede en Mallorca, responde al criterio expuesto, toda vez que en esos artículos se alberga el llamado “privilegio de definición” que ostenta inequívocas características de contrato sucesorio.

*3. La exclusión del Título Tercero del Libro en cuestión viene determinada por móviles distintos de los relacionados con contratos sucesorios. En efecto, los derechos reales son instituciones objeto de tratamiento en dicho Título, en el que destaca el alodio o enfiteusis nuda como figura singularísima del Derecho civil mallorquín; mas esos derechos reales del Título aludido, en general, y el alodio en particular, carecen de transcendencia en Menorca, hasta el punto de que la sociedad isleña no guarda memoria de existencia de especialidad alguna en esta materia. Por eso es que el referido Título Tercero constituye sector de la Compilación carente de utilidad para la Isla, lo que ha sido reconocido de modo concluyente en el artículo generador de esta glosa».*⁶¹

En realitat, entre Mallorca i Menorca no hi ha gran diferències en matèria successòria, ja que, per aplicació de l'art. 65 (coordinat amb els art. 6, 7, 14 i 15 de la Compilació), a les dues illes regeixen dos principis successoris bàsics: la successió testada és incompatible amb la intestada, seguint el principi romà «*nemo pro parte testatus pro parte intestatus potest decedere*», i s'exigeix la institució d'hereu per a la

⁶¹ COLL CARRERAS, M. «De las Disposiciones aplicables en la Isla de Menorca», en ALBALADEJO GARCÍA, M. i DÍAZ ALABART, S. (dir.). *Comentarios al Código Civil...*, cit.

validesa del testament. A més, el sistema llegendari que s'aplica en les dues illes és el mateix.

L'única diferència substancial en dret de successions radica, doncs, en el fet que, per circumstàncies d'evolució històrica, la successió contractual (incloent com a modalitats d'aquesta la donació universal de béns presents i futurs —capítol II del títol II, art. 8 a 13—, i la definició —art. 50 i 51—), és inaplicable a l'illa de Menorca. I això, degut a les opinions expressades, cent anys enrere, per Pere BALLESTER, ratificades posteriorment per Marcial RIVERA. També, per la decisiva influència de Miquel COLL CARRERAS en el moment d'elaborar la Compilació de 1961. Per aquells dies, el prestigiós advocat menorquí no va veure amb bons ulls la possibilitat de ressuscitar a Menorca la successió contractual, i no sols per la seva nul·la pràctica a l'illa des de feia molts anys, sinó també per la complexa i, al seu entendre, desencertada redacció d'alguns dels articles que la Compilació dedicava a aquestes institucions.

1. EL CRITERI A SEGUIR DAVANT D'UNA FUTURA MODIFICACIÓ DEL DRET CIVIL DE LES ILLES BALEARS AMB RELACIÓ A MENORCA

Tanmateix, penso que, davant una futura modificació del nostre dret civil, convindria que ens formuléssim algunes preguntes: Té sentit mantenir el criteri que va seguir la Compilació de 1961 d'excloure l'aplicació a Menorca de les institucions relacionades amb la successió paccionada (definició i donació universal de béns presents i futurs)? No seria millor rectificar aquest criteri perquè en el futur fossin també d'aplicació a Menorca els articles referents a la successió contractual?

És cert que la successió contractual és una institució de la qual a Menorca no es conserva memòria —per això la va excloure la Compilació—. Així i tot, penso que la seva aplicabilitat a la nostra illa acostaria als menorquins una institució que els pot aportar força avantatges i cap inconvenient.

És difícil saber si, en el cas que la successió contractual sigui aplicable a Menorca, molts o pocs menorquins faran ús d'aquesta institució, però no veig cap inconvenient a equiparar els ciutadans de Menorca als de Mallorca en aquest punt. De fet, a ningú no s'obliga a fer ús de la successió contractual, ni a fer donació universal de béns o a renunciar a la llegítima futura mitjançant la definició, però no hi ha dubte que aquestes són figures jurídiques que consonen molt bé amb la complexa i variada dinàmica que presenta la societat d'avui. I són alhora institucions que es poden adaptar sense problemes a la realitat jurídic-civil de Menorca. D'ací que em mostri partidari d'abordar una futura modificació legislativa en aquest sentit.

Per dir-ho clarament, i sense entrar en el fons en la regulació que, de la successió paccionada, fa avui la nostra Compilació de Dret Civil, entenc que, en una futura

reforma d'aquesta, seria recomanable que a Mallorca i Menorca regissin les mateixes normes que regulen la successió contractual.

Tot el contrari he de dir respecte d'una possible aplicació a Menorca del títol III del Llibre I, que regula els drets reals. Com Miquel COLL el 1961, també jo sóc contrari a l'aplicació d'aquest títol a la meva illa. I no tant per evitar el greu problema que els censos i alous presenten a la realitat jurídica de Mallorca, amb els consegüents debats sobre la seva prescriptibilitat i la seva possibilitat de redempció, com pel fet que aquesta mena de drets són del tot aliens a la realitat jurídica de Menorca. I sobretot, perquè es tracta d'institucions jurídiques que responen a una estructura arcaica de la propietat que no té res a veure amb el món d'avui, institucions que no aportarien, crec, res de bo a la nostra dinàmica immobiliària.

Dit això, vull manifestar que —com el meu admirat Pere BALLESTER—, sóc més partidari d'unificar les institucions jurídiques que de diversificar-les (encara que això avui no estigui de moda), i penso que el dret civil és una eina molt vàlida per dur a terme aquest propòsit. Per dir-ho clarament —encara que amb tots els respectes—, no sóc partidari que, en matèria de dret civil, els menorquins seguim el que podríem denominar la «via eivissenca», entre altres coses perquè tenc la impressió que, cada dia que passa, els ciutadans de la comunitat autònoma les Illes Balears ens assemblem més els uns els altres, de la mateixa manera que també els nostres problemes són cada dia més comuns, per la senzilla raó que la dinàmica sociopolítica actual tendeix a apropar-nos —i això és bo!— en lloc d'allunyar-nos i fer-nos cada cop més diferents.

La constitució d'una Comissió Assessora de Dret Civil per a totes les Illes, creada fa més de deu anys per assessorar el Govern en matèria de dret civil, així ho acredita, com també corrobora aquesta teoria la tendència actual a elaborar i a promulgar lleis en matèria civil que siguin aplicables a totes les illes per igual. Aquest és, en efecte, el criteri que es va seguir en el cas de la Llei 18/2001, de 19 de desembre, de parelles estables, i aquest és també el criteri que segueix la Comissió Assessora de Dret Civil en les matèries que estudia actualment.⁶²

⁶² En el moment de redactar aquest treball, la Comissió Assessora està elaborant un avantprojecte de Llei de règim patrimonial del matrimoni, amb la voluntat que sigui aplicable, com a règim primari, a tota la comunitat autònoma.